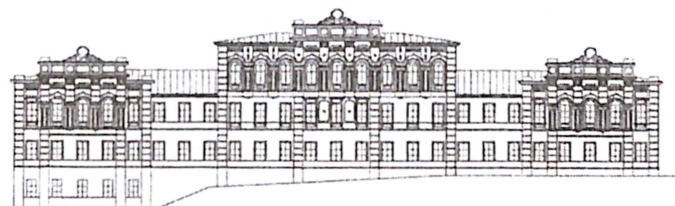

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 9

Харків – ХДАК
2002

УДК 35.078.3:34

І.О. ДАВИДОВА

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
ДО СВІТОВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

*Розглядаються питання становлення інформаційного права як
гаранта розвитку інформаційного суспільства, правове підґрунтя го-
ловних напрямів інтеграції України до світового інформаційного спів-
товариства.*

Сьогодні для України створення правового базису побудови інформаційного суспільства та інтеграція до світового інформаційного простору мають особливе значення: без мобілізації зусиль на створення правових засад і механізмів правового захисту інформації не реалізувати ідеї будівництва демократичної інформаційної держави.

Інформаційні процеси в сучасному світі мають міжнародний і, можна сказати, транснаціональний характер, регулюються системою нормативно-правових інститутів, яка серед фахівців уже дістала назву «міжнародне інформаційне право світової інформаційної цивілізації». Кожна держава, яка має на меті створення інформаційного суспільства, повинна вирішувати питання формування свого інформаційного простору, прогнозувати перспективи його розвитку. Мова йде не про загальне розуміння необхідності інтеграційних процесів, а про конкретні розробки, підґрунтям яких є формування системи інформаційного права.

Однією з головних причин, що сприяє активному розвитку єдиного інформаційного простору країн СНД, є створення і подальший розвиток інформаційного ринку. Нині на ринку працює достатня кількість інформаційних структур галузевого, регіонального або місцевого характеру, але їх робота не дає потрібних результатів, оскільки процес інформатизації не управляється ні адміністративними, ні економічними, ані правовими методами.

Інтеграція України до світового інформаційного співтовариства здійснюється за декількома напрямками:

- Побудова єдиного інформаційного простору держави через цілеспрямоване формування її інформаційної інфраструктури, розвиток нових інформаційних технологій та забезпечення на їх основі взаємодії українських інформаційних систем і мереж із закордонними мережами. Передусім йдеться про забезпечення сприятливих умов для формування з державами-учасниками СНД інноваційного й інформаційного простору на базі загального ринку інформації, товарів, послуг, капіталів і інтелектуальної сили. Розвиток комунікаційної інфраструктури, що забезпечує доставку інформації споживачеві в межах країни, наявність міжнародних каналів зв'язку достатньої пропускнуої здатності, що забезпечують об'єднання з міжнародними мережами, використання міжнарод-

них стандартів у побудові й експлуатації обчислювальних мереж, є необхідними умовами інтеграції України до світового інформаційного простору.

- Створення системи національних електронних інформаційних ресурсів. Національна агенція з питань інформатизації України, Міжвідомча рада з питань формування і використання інформаційних ресурсів працюють над реалізацією конкретних проектів по створенню Національної системи інформаційних ресурсів, яка припускає поступове перетворення різноманітних інформаційних продуктів у зручний для використання вигляд, їх збереження і передачу за допомогою комп'ютерних мереж. По суті, це повинен бути розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури. Для реалізації цих проектів передбачається задіяти своєрідні інноваційні механізми, створити спеціальні податкові умови, прийнятні для потенційних інвесторів. Ці умови можуть бути найрізноманітнішими – від повного скасування податків до відстрочки платежів. У рамках спеціально створених інноваційних центрів передбачається увільняти від податків і інших фіскальних платежів інвестиції, спрямовані на реалізацію конкретних інформаційних проектів. Одним із напрямів створення єдиного інформаційного середовища є формування розподілених, вітчизняних БД із використанням методів пошуку інформації в телекомунікаційних мережах розвинених країн.

- Створення корпоративних бібліотечних мереж та становлення українських бібліотек як повноправних учасників міжнародної кооперації праці. Цей процес стримують два основні моменти: низькі темпи робіт по формуванню машинозчитуваних інформаційних ресурсів у самих бібліотеках і нерозвиненість системи національної інфраструктури, а також регіональних інфраструктур.

Заходи, пов'язані з інтеграцією України до світового інформаційного простору, орієнтовані на основні форми міжнародного співробітництва, до яких належать, у першу чергу, участь України в міжнародних програмах по підготовці фахівців вищої кваліфікації, підвищення кваліфікації кадрів інформаційно-консультаційних служб за рубежом, участь у виконанні міжнародних проектів (проекти «Інформація заради реформ», «Менеджмент у бібліотеці», «Інформаційне суспільство» організовані Британською Радою в Україні і спрямовані на підтримку процесів інтеграції України до світового інформаційного співтовариства).

Представники України вже сьогодні входять до органів управління міжнародного бібліотечного інформаційного й аналітичного центру (МБІАЦ) [7], що є офіційно зареєстрованою американською неприбутною корпорацією міжнародного статусу, діяльність якої спрямована, передусім, на сферу бібліотек і інформації. Договори і протоколи про співпрацю та виконання спільних проектів підписали близько 1000 установ різного профілю Росії, України, США. Процес формування професійної бібліотечно-інформаційної інфраструктури нового типу і нові міжнародні форми професійних співвідносин в

інформаційно-бібліотечній галузі, безумовно, сприятимуть процесам інтеграції України до світового співтовариства.

Побудова єдиного інформаційного простору ґрунтується на нормах інформаційного права України. Інформаційне право – це комплексна галузь права, подана системою соціальних норм і відносин, які регулюються державою і виникають в інформаційній сфері: сфері виробництва, перетворювання і споживання інформації [3]. Основним об'єктом регулювання інформаційного права є суспільні інформаційні відносини, а основним предметом – інформація (дані, знання). Законодавче забезпечення формування і розвитку єдиного інформаційного простору повинне регулювати весь комплекс суспільних відносин, пов'язаних з інформацією, її виробництвом, поширенням і використанням.

Суспільні інформаційні відносини в Україні регулюються національним публічним правом, яке являє собою значний масив нормативних актів, що прямо чи опосередковано стосуються інформаційної діяльності. Нормативні акти республіканських органів державної влади в інформаційній сфері характеризуються такими кількісними показниками: 259 Законів, 290 Постанов Верховної Ради, 370 Указів Президента, 89 Розпоряджень Президента, 1159 Постанов Кабінету Міністрів, 206 розпоряджень Кабінету Міністрів, понад 1100 актів міністерств та відомств [5].

Розробка інформаційного законодавства України здійснюється за такими напрямками: захист інтелектуальної власності на інформацію; забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства, громадянина; реалізація прав юридичних і фізичних осіб на інформацію; захист прав громадян в умовах інформатизації; відповідальність за правопорушення у сфері інформації й інформатизації. Результатом правотворчої роботи, яка здійснюється органами державної влади й управління, є створення системи інформаційного законодавства, яка передбачає :

- інформаційно-правові норми Конституції України, що закріплюють інформаційні права та свободи, визначають основні права й обов'язки відповідних суб'єктів стосовно створення і поширення інформації визначеного виду, а також встановлюють обмеження в обертанні інформації в державі і суспільстві;
- галузі і розділи законодавства України, цілком присвячені питанням інформаційного права (Закони України «Про національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про авторське право і суміжні права» (1993 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), «Про видавничу справу» (1997 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1993 р.), «Про інформаційні агентства» (1995 р.), «Про рекламу» (1996 р.), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.), проект Закону «Про професійне представництво у сфері інтелектуальної власності» й ін.);
- окремі інформаційно-правові норми, що входять до складу інших галу-

зей законодавства (Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, Кримінальний кодекс, акти про відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері).

Ця система є результатом впровадження концепції правового забезпечення інформатизації України, завдання якої – законодавчо забезпечити і захистити права людини на інформацію, ефективне використання інформаційного ресурсу суспільства, формування механізму безпеки при задоволенні інформаційних потреб у всіх галузях життєдіяльності.

В єдиному інформаційному просторі законодавство, насамперед, спрямоване на забезпечення конституційного права кожної людини «на свободу думки й слова, права на свободу вираження своїх поглядів і уподобань». Кожному громадянину надається право «вільно збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію усно, письмово або іншим засобом» (Конституція України, ст. 34).

Усе більш виразних форм набуває інтеграція країни до міжнародного інформаційного суспільства з прийняттям Національної програми інформатизації України, створенням Національної агенції з питань інформатизації (одного з небагатьох прикладів створення в Україні органу управління за функціональною ознакою). Пріоритети Національної програми спрямовані, насамперед, на створення клімату, сприятливого для розвитку інформаційної інфраструктури держави, сучасної телекомунікаційної системи, стимулювання процесів інформатизації всіх сфер діяльності суспільства і держави через розбудову системи нормативно-правових і нормативно-технічних документів, установлення цивілізованих норм інформаційних відносин, формування системи національних інформаційних ресурсів та захисту авторського права і права майнової власності на них.

Розвиток інформаційних технологій і засобів їх забезпечення; формування і використання інформаційних ресурсів за умов рівності всіх форм власності через створення інформаційного ринку і конкурентного середовища, проведення державної антимонопольної політики; відповідальності суб'єктів єдиного інформаційного простору за правопорушення при формуванні інформаційних ресурсів і їх використанні, зокрема персональної відповідальності керівників органів державної влади за якість формування державних інформаційних ресурсів і організацію доступу до них; узгодженості рішень органів державної влади у сфері створення і використання єдиного інформаційного простору; тісної інформаційної взаємодії з країнами – членами СНД і активного інформаційного обміну в системі міжнародного співробітництва; інформаційної безпеки – всі ці питання регулюються Законами України «Про національну програму інформатизації», «Про науково-технічну інформацію», «Про інформаційні агентства», «Про захист інформації в автоматизованих системах».

Формування системи інформаційного законодавства потребує вирішення

проблеми його гармонізації на міжнародному рівні з міжнародними правовими системами, законодавствами країн Співдружності. Для забезпечення інформаційної взаємодії суб'єктів України із суб'єктами країн ближнього і далекого зарубіжжя інформаційне законодавство передбачає не тільки розробку відповідних нормативно-правових актів, а і міжурядових угод. За оцінками експертів, на міжнародному рівні існує понад 50 міждержавних угод (глобальних, універсальних, регіональних), які закріплюють міжнародні інформаційні відносини. Україна робить послідовні кроки на шляху входження в міжнародну систему охорони авторського права і суміжних прав (у 1995 р. підтверджена участь у Всесвітній Конвенції авторського права, Бернській Конвенції, Верховна Рада України ратифікувала Договір «Про співробітництво у сфері авторського права і суміжних прав у рамках країн СНД»). Продовжується корекція законодавства відповідно до угоди ТРІПС (торгові аспекти прав інтелектуальної власності).

Основи інформаційної взаємодії вищих органів влади країн СНД викладені в підписаній у вересні 1993 р. «Угоді про інформаційне забезпечення виконання багатосторонніх угод» і в затвердженій у лютому 1994 р. «Концепції створення автоматизованої системи інформаційного обміну Співдружності Незалежних Держав». У 1995 р. урядами країн Співдружності Незалежних Держав була підписана Угода про створення загального науково-технологічного простору. Для реалізації угоди створено Міждержавний комітет по науково-технічному розвитку, який здійснював свою діяльність при Міждержавному економічному комітеті Економічної спілки. У 1996 р. розроблена і затверджена главами урядів СНД «Концепція формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав», зорієнтована на вирішення найважливіших завдань по визначенню пріоритетних напрямів співробітництва в розвитку міждержавних інформаційних обмінів і забезпечення взаємодії національних інформаційних просторів на взаємовигідній основі.

Відповідно до Угоди Сторони вживають заходи по розробці процедури ввозу, вивозу і переміщення НТТ й інформаційних продуктів без стягування мита, приєднанню до Міжнародної угоди про ввезення матеріалів освітнього, наукового і культурного характеру від 22 листопада 1950 р. («Флорентійська конвенція») і Протоколу до нього від 26 листопада 1976 р., згідно з яким, митне оформлення книг, газет, періодичних та інших видань при ввозі і вивозі з країн – учасниць Угоди здійснюється без стягування мита і податку на додану вартість.

Угода визначає основні напрями узгоджених дій держав-учасників Угоди по формуванню єдиного інформаційного простору і використанню інформаційних ресурсів спільного користування.

Сучасний стан інформаційного права в Україні є результатом двох взаємозумовлених тенденцій. З одного боку, інформатизація суспільства потребує чіткої розробки і використання правових інструментів, що регламентують

усі види інформаційних відносин, з іншого – практично не працюють механізми їх реалізації.

«Командно-адміністративна» система, що покликана реалізовувати інформаційну політику держави, не завжди встигає за реаліями інформаційної ситуації, яка швидко розвивається. Як наслідок, в Україні практика учасників судових процесів як у системі судів загальної юрисдикції, так і в системі арбітражних судів, перебуває ще у стадії формування: відсутні необхідні експертні структури, достатня матеріально-технічна база, кваліфіковані фахівці, що мають досвід роботи з об'єктами інтелектуальної власності, інформаційними технологіями. Потребують доробки нормативні акти, що визначають процедури подачі і розгляду в судах позовів по порушенню авторських прав. Існуюче законодавство поки не передбачає застосування оперативних заходів до порушників.

Недоліки законодавчої бази і стану судової практики в Україні негативно позначаються на вирішенні низки проблем. Передусім, стримуються інвестиційні процеси в інформаційній сфері. Недостатньо розвивається мережа Інтернет, яка є стратегічним інтеграційним засобом. За оцінками фахівців, український сегмент Інтернету в 6-10 разів менший за російський.

Міжнародні інформаційні мережі мають свої геополітичні аспекти, які, в свою чергу, впливають на правову політику держави. Будь-яка інформація, що розповсюджується по міжнародних інформаційних мережах, має політичний характер у тому смислі, що її циркуляція стосується суверенітету держави як важливої політичної системи сучасного світу. Можливість передавати інформацію через кордони держави значною мірою залежить від державної влади. Загальна тенденція дії держав у питаннях інформації полягає в тому, щоб забезпечити максимальний контроль на вході і виході. Не є винятком і наша держава. У січні 1997 р. Верховна рада України ухвалила «Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Серед основних принципів її реалізації названі пріоритет прав людини та система забезпечення національної безпеки. Можливі загрози національної безпеки стосуються інформаційної експансії з боку інших країн, втрата інформації, що складає державну та іншу таємницю, яка передбачена Законом, а також конфіденційної інформації, яка є власністю держави. Прагнення великих закордонних фірм обмежити інформаційну експансію, нав'язати національним інформаційній і телекомунікаційній мережам та системам власні умови функціонування у світовому інформаційному просторі, може надати розвиненим західним країнам односторонні політичні й економічні переваги.

Порушення встановлених правил поведінки в єдиному інформаційному просторі можуть призвести до розкриття державної чи комерційної таємниці, до матеріальних чи моральних збитків фізичним та юридичним особам, а також до обмеження прав громадян на доступ до інформаційних ресурсів.

Головні напрями державної політики національної безпеки в інформа-

ційній сфері – прийняття комплексних заходів по захисту свого інформаційного простору і входження України до світового інформаційного простору, усунення негативних факторів порушення інформаційного простору, розробка і впровадження необхідних засобів і режимів отримання, збереження, розповсюдження і використання суспільно значимої інформації, створення розгалуженої інфраструктури в інформаційній сфері.

Особлива проблема – законність використання програмного забезпечення в Україні. Обсяги продажу комп'ютерної техніки в останні роки значно збільшилися, стрімко розвивається і ринок інформаційних технологій, однак його негативною стороною є комп'ютерне піратство. Програмне забезпечення використовується з порушенням законів і нормативно-правових актів, що діють на території України і міжнародних угод, до яких Україна приєдналася, що призводить до формування негативного іміджу держави в очах світового співтовариства.

Важливою частиною стратегічних ресурсів суспільства є національні інформаційні ресурси. Вони мають вирішальне значення, оскільки кожна держава ставить завдання піднятися до рівня вимог інформаційного суспільства, в першу чергу, через створення і використання власних національних інформаційних ресурсів. Невирішеними є декілька питань:

- нормативно-правова база, що розробляється в Україні для регулювання діяльності у сфері інформації і інформатизації, інформаційної безпеки, міжнародного інформаційного обміну, авторського права, не розглядає інформаційні ресурси України як вітчизняний капітал. Слід підготувати програму розробки нормативно-правових документів, що регулюють відносини учасників інформаційного ринку і направлені на збереження та захист національного інформаційного багатства країни;
- подолання інформаційного монополізму управлінських і комерційних структур на відкриті інформаційні ресурси. Саме окремі інформаційні системи органів влади, міжвідомчі територіально-розподілені системи і мережі збору, обробки й розподілу інформації повинні забезпечити основу формування єдиного інформаційного простору України і сприяти впровадженню нових засобів інформаційних технологій із традиційними засобами розповсюдження інформації й організації доступу до неї;
- сучасний стан обліку і реєстрації інформаційних ресурсів та проблема розвитку інформаційного обміну в Україні. Сучасний стан обліку і реєстрації інформаційних ресурсів тісно пов'язаний з проблемами закріплення їх у власності і володінні, визначенні правомочностей власників, обліку інформаційних ресурсів як майна або інтелектуальної власності. Створення державного реєстру інформаційних ресурсів, який має бути інструментом державного управління і підґрунтям інформаційного обміну – найважливіше управлінське завдання держави, що потребує вирішення. Це дозволить забезпечити захист державних інформаційних ресурсів, що складають основу єдиного інформа-

ційного простору, і сприятиме його ефективному функціонуванню.

Першочерговими заходами в розвитку системи українського законодавства, що сприяють інтеграції в інформаційній сфері, можуть бути:

- установлення порядку формування, захисту і використання інформаційних ресурсів, обов'язкового для всіх суб'єктів інформаційних відносин у рамках єдиного інформаційного простору;
- перегляд і доповнення низки законів, що регламентують захист об'єктів інтелектуальної власності, авторських прав на електронні матеріали, товарні відношення на інформаційному ринку;
- створення і розвиток регіональних систем і мереж, забезпечення їх сумісності і взаємодії в єдиному інформаційному просторі країн СНД на базі сучасних інформаційних технологій та міжнародних стандартів;
- задоволення інформаційних потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування і суб'єктів, що халяйнують;
- створення умов для якісного й ефективного інформаційного забезпечення громадян правовою інформацією;
- правове забезпечення інформаційної підтримки малому бізнесу;
- розробка детального законодавчого механізму, спрямованого на безумовне дотримання чинних правових документів, відповідальність за їхнє порушення.

Зазначені проблеми потребують чіткої професійної орієнтації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери не тільки в єдиному інформаційному, але й у правовому просторі, що забезпечить ефективний захист інформації в галузі науки, виробництва, культури, стабільне функціонування ринку інформаційних продуктів та послуг, його інтеграційний характер.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Законодательство Украины об интеллектуальной собственности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 апреля 1998 года)*. – Х.: ООО «Одиссей», 1998. – 256 с.
2. *Законодавство України про інформацію (за станом на 1 березня 1999 р.)*. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – 168 с.
3. *Копылов В.А. Об основных теоретических положениях информационного права // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 1998. – № 8.*
4. *Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні станом на 1 січня 2001 р.* – К.: Юрінком Інтер, 2001.
5. *Новые технологии и информационное законодательство / Гавловский Р., Калужный Р., Цымбалюк В., Швец Н.* // <http://www.ypgazeta.com/welcome.html>
6. *Шрайберг Я.Л. Международный библиотечный информационный и аналитический центр // Библиотечно-компьютерные сети: Россия и Запад. Современные тенденции корпоративной работы библиотек в сетях передачи данных.* – М.: Либерея, 1998. – С. 175 – 179.

Надійшла до редколегії 22.01.2002 р.